

տեւ լեզին դոյները կմթնեցընէ. սապոնի տեղ ալ հաւկթի դեղնուց կբանեցընեն: Գինիի ոգիքն ու մեղրը աւելի անոր համար կգործածուին որ մետաքսեղենին ցոլք տան:

Արծաթէ ու ոսկիէ թելերով բանուած մետաքսեղենները կլուացուին ջրի մէջ՝ քիչ մը ածխային թթու խառնելով. վասն զի անով արծաթն ու ոսկին աւելի կցօլան: Բայց ջրին մէջ սապոնը աւելի շատ պէտք է դրնել. եւ եթէ չորնայ, սապոնը պէտք է վրձինով մաքրել: Ամէն բանուածք ունեցող մետաքսեղեն կոկելու կամ շտկելու համար՝ պէտք է թաց թաց քաշել հաստ բրդեղենի մը վրայ, ու այնպէս արդուկէ (իւրիւ) անցընել:

Չուխան, քաղիմիրը եւ չնետող գունով

ներկուած փլանէլը այս կերպով կլուացուին. կովու լեզին տաք ջրի մէջ խառնելէն ետքը՝ վրձինով կքսեն վրան՝ դէպ ի խաւն ի վեր. յետոյ ջրի մէջ կցօղեն, կքամեն, եւ վրան կտաւատի ջուր կքսեն, ջրին մէջն ալ այնպիսի ներկ մը կղնեն որ չուխային կամ քաղիմիրին գունոյն աւելի մօտ է: Կտաւատին ջուրը պէտք է բաւական թանձրանայ եփուելով, եւ լաթով մը քսելու է զայն խաւն ի վեր: Յետոյ կքաշեն չուխան կամ քաղիմիրը ձեռքով դէպ ի ամէն կողմը, որպէս զի ծալք չմնայ, եւ կկախեն որ չորնայ:

Այս կերպով լաթը մաքրելէն ետքը՝ պէտք է ուրիշ հասարակ լաթով մը լաւ մը շփել սապոնջրով, եւ նորէն արդուկէ անցընել:

Բ Ա Ն Ա Լ Ի Բ Ն Ա Կ Ա Ն Գ Ի Տ Ե Լ Ե Ա Յ

ԹԹՈՒԱԾԻՆ.

(Շարայարութիւն)

Մթնոլորտին մէջի ԹԹՈՒԱԾԻՆը գլխաւորաբար ինչ բանի կուգայ.

— Ծնչառութեան. վասն զի օդոյն լուծանելի եւ շնչելի մասն այն է: Բայց որովհետեւ լոկ ԹԹՈՒԱԾԻՆը կրնար մարդուս Թոքը այրել եւ կեանքը կարգեցընել, անոր համար Արարիչը անոր հետ խառներ է անոր քառապատիկ զանգուածովը բորակածին կազ (որ կազ անկենդան ալ կըսուի):

Ինչէն է որ գարնան պարզ առաւօտը եւ կամ պարզ սառուցի ատեն մարդս ԹԹԵԼԵԼՈՒԹԻՆ ու զուարթութիւն մը կիմանայ.

— Վասն զի Ա. օդոյն ԹԹՈՒԱԾԻՆը, որով մարդուս կենդանութիւնը կզուարթանայ՝ աւելի առատ է պարզ ատեն ու սառուցի ժամանակ՝ քան Թէ անձրեւոց ատեն.

Բ. Զով ու սուր օդը մարդուս ջղերուն օգտակար է:

Ինչէն է որ անձրեւի մօտ ատեն շներն ու կատունները իրենց աշխուժութիւնը կկորսընցընեն, եւ ոչխարները արօտը Թողած կպառկին.

— Վասն զի Ա. օդոյն մէջի ԹԹՈՒԱԾԻՆը պակսած կլինի.

Բ. Խոնաւութենէն այն կենդանեաց ջղերը կը Թուլան:

Ինչո՞ւ համար անձրեւի մօտ ատեն ձիերը կխինջեն, եզները կբառաչեն, ոչխարները կը մայեն, էշերը կզուան.

— Վասն զի օդոյն մէջի ԹԹՈՒԱԾԻՆը պակսիլը եւ խոնաւութեան աւելնալը անհանգստութիւն կուտայ անոնց:

Ուրիշ ո՞ր կենդանեաց ձայնէն կիմացուի Թէ անձրեւ պիտի գայ.

— Երբոր ագռաւները կռկռան, գորտերը սաստիկ կարկաչեն, բուերը սուր ձայնով

կանչեն, սիրամարգները խօսին, թուփակները շատ զրուցեն, սագերն ու բադերը սովորակա-
նէն աւելի անհանգիստ լինին ու կանչուընտեն,
անծրեւ գալու նշան է:

Ինչէ՞ն է որ անծրեւի մօտ ատենները ճրագն
ու կրակին բոցը աւելի կապուտակագոյն կերելի:

— Վասն զի օդոյն խոնաւութենէն բոցին տա-
քութիւնը կ'պակսի, եւ չկրնար կիզմանէն առաջ
եկած շատ մը ածուխը կրակ դարձնելու չափ
տաքցընել:

Բոցին ճերմկութիւն տուողը՝ կրակ դարձած
ածուխն է:

Թութուածինը ինչո՞ւ համար *կիզիչ* կամ *կիզակ*
ըսուեր է:

— Վասն զի այս կազը ուրիշ ամէն տարե-
րաց հետ ալ մեծ ձգողութիւն կերեցընէ, եւ
երբոր անոնց հետ խառնուի՝ տաքութիւն կը-
պատճառէ. ուստի թութուածնէն զատ ուրիշ ա-
մէն մարմիններն ալ *կիզանուս* կըսուին: Երբոր
թութուածինը բաղադրուի անոնց հետ, այն բա-
ղադրութիւնները կըսուին *կիզեալ* կամ *քրուա-
ծնեալ* մարմինք, եւ երկու կարգ կբաժնուին. ու-
մանք *քրու* կըսուին եւ ոմանք *ժանգ*:

Թութուներուն մասնաւոր յատկութիւնն ի՞նչ է:

— Ա. Թութուհամ են, որը շատ՝ որը քիչ:

Բ. Արեւածաղկին կապոյտ գոյնը կարմրի կը-
փոխեն:

Ժանգը ըսուածն ի՞նչ է:

— Ժանգ կըսուին այն թութուածնեալ մարմին-
ներն որ արեւածաղկին կապոյտ գոյնը կարմրի
չեն դարձըներ, եւ համերնին թութու չէ, այլ կը-
ծու եւ այրող է:

Վարմբցած արեւածաղիկը ժանգով նորէն կը-
կապուտնայ, եւ երբեմն մանուշակին կապոյտ
գոյնն ալ անով կկանաչնայ:

Ձանազան թութուները՝ իրենց թութուածնի հետ
բաղադրութեան աստիճանին նայելով՝ ի՞նչ ա-
նուններ կառնուն:

— Քիչ թութուածին ունեցողներուն *ուս* վերջա-

ւորութիւնը կուտան, շատ ունեցողներուն *այիւ*
վերջաւորութիւնը. զոր օրինակ, ծծմբով խառ-
նուած թութուածնին մէջ՝ *Թէ* որ թութուածինը քիչ
է, այն բաղադրութիւնը կըսուի *ծծմբուս քրու*.
Իսկ *Թէ* որ թութուածինը ծծուածքէն շատ է, կը-
սուի *ծծմբայիւ քրու*:

Ի՞նչ է աղը:

— Աղը մէկտեղ խառնուած թութու մը եւ ժանգ
մըն է, որ բաղադրութեան ատեն մէկգմէկ քիչ
շատ կբակտեն:

Ի՞նչ է կիրը:

— Կիրը բնակրին՝ կամ բուն կրին միաժանգն
է. այսինքն բնակիրը ըսուած մետաղին ու թը-
թուածնին հաւասար մասանց բաղադրութիւնն է:

Երկրեթի վրայ կապած ժանգն ի՞նչ է:

— Բուն երկաթի ժանգ կամ ժանգառ ըսուածն
է. իսկ բնալուծական ճիշդ բացատրութեամբ
պիտի ըսուի *ջրակն եւ միեւկիսածանգի երկաթոյ*:

Խոնաւ օդին մէջ մնալով՝ երկաթը ի՞նչպէս
կժանգոտի:

— Երկրեթին երեսը խոնաւ օդոյն մէջի թը-
թուածնին հետ կբաղադրուի, եւ նոր գոյացութիւն
մը կդառնայ որ *միեւկիսածանգ երկաթոյ* կըսուի:
Այս նոր գոյացութիւնը միջնորտին մէջ եղած
ջրային գոլորշեաց հետ բաղադրութեով՝ երբորդ
գոյացութիւն մը կձեւանայ, որ կըսուի *ջրակ մի-
եւկիսածանգի երկաթոյ*:

Ինչէ՞ն է որ չոր օդի մէջ դրուած երկաթը
չժանգոտի:

— Վասն զի խոնաւութիւն պէտք է՝ որպէս
զի սովորական տաքութեան աստիճանի մէջ թը-
թուածինը երկրեթին հետ բաղադրուի:

Չոր օդոյն տաքութիւնը *Թէ* որ խիստ սաստիկ
լինի՝ երկաթը կժանգոտի:

Ինչո՞ւ համար երբ ասեղ մը, պողպատէ ու-
նելիք մը, երկրեթի քծուար մը կրակի մէջ՝ որ
դնեն՝ իրենց ողորկութիւնը կկորսընցընեն ու
մուծ կարմիր գոյն մը կառնուն:

— Վասն զի օդոյն թութուածնին խիստ շուտ
կբաղադրուի մետաղին տաքցած երեսին հետ,

եւ ժանգ մը կծեւանայ որ *գերածանց երկարոյ* կըսուի, եւ գոյնը մուռ կարմիր է:

Կարմիր տաքուածիւնը կըսկսի հարկերամասն ջերմաչափին 525 աստիճանին .

Նարնջագոյնը — — 1100 —

ձերմուկը — — 1300 —

Բնակուածիւն չեղած սենեկին մէջ կըակարանները եւ երկընթ վառարանները ինչո՞ւ կ'ժանգոտին, մանաւանդ աշնան ու ձմեռը .

— Վասն զի սենեկին մէջի օդը խոնաւ լինելով՝ երկընթին երեսը ժանգ կ'կապէ:

Ի՞նչ ընելու է որ փայլուն պողպատէ գործիքները չժանգոտին .

— Պէտք է վեռնի՞ մը շինել 1 լիտր ձէթով ու 5 լիտր բեւեկնի ոգիքով, ու զայն քսել գործիքներուն վրայ:

Ժանգոտած երկաթը ի՞նչպէս մաքրելու է .

— Պէտք է գինւոյ մրուրի եղին մէջ լաթ մը թաթխել ու երկաթը անով շփել:

Այս մրուրը գաղղիարէն կըսուի *huile de tartre par défailance*.

Ինչէ՞ն է որ սեւ գլխարկը ծովու օդ տեսնելով կ'կարմրնայ .

— Վասն զի գլխարկի ներկին մէջ եղած երկաթը, եւ ծովի օդոյն մէջի քլորը մէկտեղ խառնուելով՝ երկաթի քլորատեսակ կ'լինի. այն ալ քիչ ատենէն կ'լուծուի եւ ջրակեալ ժանգ կ'ըծեւանայ, որ մուռ կարմիր գոյն ունի:

Զինկէ դոյլի մէջ դըրուած ջուրը առողջութեան վնասակա՞ր է թէ ոչ .

— Ոչ. վասն զի այս մետաղին երեսը մէյմը սեւնալէն ետեւ, երբոր ալ չաւրուիր, վրան խիստ քիչ ջրակ եւ զինկի ածխակ կ'մնայ. ուստի ջրոյն ամենեւին վնաս չտար:

Զինկէ ամանին մէջ ամենեւին պէտք չէ պահել ո՞ր եւ իցէ պտուղ, եղոտ կերակուր, հասարակ աղ, թթու բաներ, քացախ, լեմոնաջուր, եւ այլն. ապա թէ ոչ, զինկը անոնցմէ կ'ուտուի ու փորհարուածիւն եւ փսխունք կ'պատճառէ:

Լաթի վրայ երկընթի ժանգին կապած բիծերը ի՞նչպէս կրնան հանուիլ .

— Պէտք է այն կտորը անագի աղին ջրովը թրջել, մէկէն բիծը կերթայ:

Խոնակերոցի ամանները ինչո՞ւ համար կանազեն .

— Վասն զի անագը չթողուր որ երկաթը կամ պղինձը ժանգոտին:

Զինկը, կապարը, արծաթը եւ այլն, ինչո՞ւ չեն ժանգոտիր .

— Վասն զի այս մետաղներուն ժանգոտիլը շատ թեթեւ ու հարեւանցի է, իսկ երկընթինը սաստիկ:

Ինչէ՞ն է որ կապարէ ամանի մէջ պահուած գինին ու քացախը փոր կ'ցաւցընեն .

— Վասն զի կապարին աղերը սաստիկ թունաւոր են:

Որ եւ իցէ եղոտ կերակուր որ կապարէ ամանի մէջ եւ կամ այնպիսի պտուկներու մէջ եփած է որ անոնց մէջի ապիկին (*սըրը*) կապարի ժանգով շինուած է՝ վնասակար է առողջութեան:

Ինչէ՞ն է որ պղինձը շուտ կ'սեւնայ .

— Վասն զի օդոյն խոնաւութենէն շատ դիւրաւ կ'ժանգոտի:

Ինչէ՞ն է որ դուրս տեղ դըրուած պղինձը շուտ մը կ'սեւնայ ու կանաչ ժանգառ կ'կապէ .

— Վասն զի օդոյն խոնաւութենէն պղինձը կ'զարնւրի ու կ'ժանգոտի:

Պղնձէ ամանի մէջ եփուած ու պաղած կերակուրները ինչո՞ւ թունաւոր կ'լինին .

— Վասն զի պղինձը թթու եւ եղոտ նիւթերէն կ'ժանգոտի, եւ այն ժանգը կերակուրներուն մէջ կ'լուծուի:

Պղնձի ժանգէն թէ որ մէկը թունաւորի, պէտք է շաքարով ջուր խմէ գաղջ, որպէս զի սիրտը ետ գայ, անկէց ետքը քառորդ լիտր ջրի մէջ վեց հաւկընթի ձերմըկուց զարնէ ու խմէ, եւ կամ ալ լիւրով խառնած ջուր:

Պղնձէ ամաններուն վնասէն ազատ մնալու համար ի՞նչ ընելու է .

— Ա. Պէտք է զանոնք միշտ մաքուր պահել :

Բ. Ոչ երբէք թողլու է որ կերակուրը անոնց մէջ պաղի :

Գ. Պէտք է անոնց ներսի դին անագել, եւ ստէպ ստէպ անագը նորոգել :

Ինչէ՞ն է որ երբեմն կրակին վրայ դրուած պղնձէ կաթսային տակը կանաչ կերելի բոցը .

— Վասն զի բոցին հետ կպած պղինձը կժանգոտի եւ կանաչ գոյն մը կուտայ անոր :

Հրախաղի մէջ երեւցած կանաչ աստղերը ինչէ՞ն կլինին .

— Պղնձի ժանգէն . երբոր վառօդին մէջ քիչ մը պղնձի մանր փոշի խառնես՝ կանաչ գունով հիվառի :

Ապակիներուն գեղեցիկ կանաչ գոյնը ուսկի՞ց է .

— Պղնձի կրկնաժանգէն՝ որ ապակւոյ նիւթին հետ կհալեցընեն :

Ինչէ՞ն է որ արծաթեղէնները խոնաւ օդի մէջ իրենց փայլունութիւնը կկորսընցընեն .

— Վասն զի արծաթին մէջ խառնուրդ մը կայ որ օդ տեսնելով կժանգոտի . իսկ եեմէ զուտ լինի, ամենեւին չայլայլի :

Արծրթէ դգալը թաց աղի մէջ դրուելով ինչո՞ւ կսեւնայ .

— Վասն զի թաց աղին քլորը արծաթին հետ կմիանայ եւ արծրթի քլորուկ կծեւանայ . այս նիւթըն ալարեւուն լոյսը տեսնելուն պէս կսեւնայ :

Սեւցած դգալը փերմկցնելու համար՝ բարակ լաթ մը առ, զուտ աւշակի ջրին մէջ թափելու անով շփէ :

(Աւարտն յառաջիկայն.)

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն Հ Ա Ն Ե Լ Ո Ւ Կ .

Զարմանալի բան մի տեսայ անպատիւ,

Որ յԱնգղիա վաղուց ունի մեծ պատիւ .

Թագաւորաց ծընկին վերայ կը փայլի,

Եւ թագուհեաց թեւին վերայ կը վայլի .

Սաստիկ անէծք է ճակատին գրքուածը,

Բայց յոյժ բազումք բաղձան իրենց տըրուածը :

Այս տարուան Օրացուցին Հոկտեմբերի Հանելուկն է ՄԱՀ :

Վերադարձող ամապրոյս, ԳԱՅՐ. Վ. ԱՅՎԱԶԵԱՆ :

ՀՐԱՄԱՆԱԻ ԳՐԱԲՆՆՈՒԹԵԱՆ . ի Թեոդոսիա, ի 21 Հոկտեմբերի 1864.

Ի Տպարանի Խալիպեան Ուսումնարանի ազգիս Հայոց.